

IABR–2018+2020–THE MISSING LINK

IABR–Atelier Rotterdam: Energietransitie als Hefboom voor Sociaal Inclusief Stadmaken

Oogst en Doorkijk

tussentijds verslag IABR–Atelier Rotterdam

juli 2018

OOGST EN DOORKIJK VOLGENDE FASE

Met de afsluiting op 8 juli van de eerste editie van IABR–2018+2020–THE MISSING LINK, tentoonstelling en programma, en een intensieve periode van uitwisseling en debat - breekt voor het IABR–Atelier Rotterdam de volgende periode aan, op weg naar 2020. Omdat bij aanvang is uitgesproken dat het Atelier zich (meer dan bij vorige edities) ook nadrukkelijk richt op implementatie – naast agendering van de opgave, ontwerpend onderzoek en ontwikkelen van voorstellen en plannen – komt het er voor de komende twee jaar op aan om die ambitie ook waar te maken.

Afgelopen twee jaar is gewerkt langs vier werklijnen: de Typologie van de Energietransitie (de schaal van het gebouw), Energiewijken (de schaal van de wijk), Testsite M4H+ ('stadshaven', de plek waar stad en haven elkaar ontmoeten) en het incrementeel ontwikkelen van een Handelingperspectief (vanuit de noodzaak tot opschaling en vermenigvuldiging).

Er heeft zich – met nationaal een klimaatakkoord in zicht en lokaal een collegeakkoord met de energietransitie onbetwist op één – een nieuwe context van handelen en werken voor het IABR–Atelier Rotterdam aangediend. We gaan een periode tegemoet waarin de implementatie van de energietransitie ongekende aandacht, dynamiek en activiteit zal genereren. Dit zet de belangrijkste ambitie van het IABR–Atelier Rotterdam, de nadruk op *implementeren*, nog verder op scherp.

TYOLOGIE VAN DE ENERGIETRANSITIE

De Typologie van de Energietransitie heeft vorm gekregen in een 'Lexicon van de Energietransitie' en in de toepassing van de principes uit het Lexicon in een specifieke uitwerking voor twee in Rotterdam veel voorkomende typologieën: de Gijsingflat in BoTu (samen met alliantie Havensteder, Delfshaven Coöperatie en gemeente Rotterdam MO) en een nieuw te bouwen woon/werk toren in het RCD (als input voor Energiewijk RCD). De typologie-studie was een kortlopende opdracht en een vervolg is in het kader van het Atelier niet voorzien. Echter, zowel de boodschap – laten we de energietransitie gebruiken om (op gebouwniveau) te werken aan een nieuwe stedelijke kwaliteit – als de vraag – wat betekent dit voor nieuwe architectuurtypologie van al die gebouwen? – blijken te resoneren. Er ligt dan ook een kans om het denken dat op gang is gebracht de komende jaren doorwerking te laten hebben in de ontwerp- en bouwpraktijk.

IABR–Atelier Rotterdam, maquette: CIVIC
© Aad Hoogendoorn

ENERGIEWIJKEN

Na verkenningen in in eerste instantie drie wijken – Bospolder-Tussendijken (BoTu), Rotterdam Central District (RCD) en Tarwewijk – heeft het onderzoek naar Energiewijken de afgelopen periode gestalte gekregen in BoTu en in RCD. Op deze twee plekken zijn lokale coalities gesmeed en zijn er heldere aanknopingspunten en concrete kansen voor een vanzelfsprekend vervolg op de eerste fase. Inhoudelijk ligt de nadruk in BoTu op inclusiviteit in een kwetsbare wijk en in RCD op de verdichtingsopgave, en op de vraag hoe de wijken zich in de dynamiek integraal en écht toekomstgericht kunnen door-ontwikkelen. Daarmee zijn BoTu en RCD twee voor Rotterdam (en elders) exemplarische testgebieden voor de komende jaren. Wellicht kan Tarwewijk later, bijvoorbeeld in het kader van het leer- en doe-platform, alsnog profiteren van de ontwikkelde kennis en inzichten.

IABR-Atelier Rotterdam, Leporello BoTu
© Maxime Peeters

Energiewijk Bospolder-Tussendijken
© Frank Hanswijk

In de periode 2018-2019 zal voor elk van de twee wijken nieuw ontwerp onderzoek uitgezet worden, in opdracht aan één of meerdere bureaus die de IABR en gemeente Rotterdam gezamenlijk selecteren. Dit ontwerp onderzoek richt zich enerzijds op het ontwikkelen van een perspectief voor de wijk in 2050 en anderzijds op de doorwerking van die ontwikkelde kennis in de lokale projecten.

IABR-Atelier Rotterdam, werksessie Aan de slag in BoTu (15 juni)
© Frank Hanswijk

OPSCHALEN EN VERMENIGVULDIGEN

In de afgelopen periode hebben verschillende partijen in Rotterdam grote interesse getoond in de werkmethode van IABR–Atelier Rotterdam. De vraag van Woonstad m.b.t. Prinsenland / Lage Land is hiervan het duidelijkste voorbeeld. Tegelijk is geconstateerd dat met het nieuwe collegeakkoord het aantal plekken waarop op gebiedsniveau gewerkt gaat worden aan de energietransitie snel zal toenemen. In diverse gesprekken is daarom de mogelijkheid van een gezamenlijke werktafel aan de orde gekomen: een tafel waaromheen de verschillende trajecten, praktijken en projecten samenkomen en van elkaar kunnen leren, een leer- en werkomgeving die tot vermenigvuldiging aanzet. Of, en hoe dit gestalte moet krijgen, en vervolgens de rol die Atelier Rotterdam daarin kan spelen, zal de komende maanden verder moeten worden besproken en uitgewerkt.

IABR–2018+2020, Werkbezoek Diederik Samsom (voorzitter Klimaattafel Gebouwde Omgeving) aan Rotterdam v.l.n.r. George Brugmans, Diederik Samsom, Ahmed Aboutaleb © Nadine van den Berg

TEST SITE M4H+

Met Test Site M4H+ wordt onderzocht, getest en verbeeld hoe de volgende stap naar een M4H als ‘kraamkamer van de circulaire maakindustrie in de Rotterdamse regio’ gemaakt kan worden en welke pilootprojecten en coalities deze ontwikkeling mede gestalte kunnen geven. Circulaire gebiedsontwikkeling staat of valt met de kwaliteit van coalities tussen belanghebbenden, daarom heeft Team1010 in de eerste fase intensief gesprekken gevoerd met ondernemers en andere actoren in het gebied. Tijdens interviews werd gepeild naar hun ‘makers-verhaal’, ‘groei-verhaal’ en ‘circulair verhaal’. En tot slot naar hun droom: wat heb je nodig om je onderneming te laten bloeien binnen een circulaire economie? Tijdens de biennale is het gesprek voortgezet en is in drie werksessies rondom de circulaire ketens en voorgestelde pilots, namelijk agri-food/BIOHUB, bouwmaterialen/MATERIALENBANK en textiel/TEXTIEL RAFFINADERIJ, met stakeholders en experts uitgedokterd waar concrete kansen liggen. De uitkomsten van de sessie vormen belangrijke input voor de afronding van het werk. Het ontwerp onderzoek van Test Site M4H+ loopt door tot oktober en werkt toe naar *guiding principles* (waarvoor een eerste serie bij wijze van test gedurende IABR–2018+2020 op banners+hekken door M4H verspreid heeft gestaan), pilootprojecten, een schets van mogelijke allianties en een (proces)voorstel voor hoe deze ontwikkelkansen in de praktijk te brengen. Over een mogelijke tweede fase van Test Site M4H+, en zo ja hoe, en in welke relatie tot het IABR–Atelier Rotterdam, wordt de na de zomer verder gesproken.

IABR-Test Site M4H+, maquette M4H+
© Melany van Twuijver

IABR-Test Site M4H+, werksessie agri-food (15 juni)
© Aad Hoogendoorn

IABR-Test Site M4H+, hekken met mogelijke ontwikkelprincipes verspreid over M4H
© Frank Hanswijk

TENTOONSTELLING

De tentoonstelling IABR–2018+2020–THE MISSING LINK was van 1 juni tot en met 8 juli te bezoeken in het HAKA gebouw in het Merwe-Vierhavensgebied. We kijken terug op een indrukwekkende tentoonstelling die gericht was op de opschaling en versnelling van de transitie naar een weerbare toekomst. Veel ruimte was er voor de tussenresultaten van IABR–Atelier Rotterdam.

Foto links boven © Nadine van den Berg
Alle andere foto's op deze pagina © Aad Hoogendoorn

DOORLOPEND PROGRAMMA

Net zo belangrijk als de tentoonstelling was het uitgebreid en doorlopend programma vol debat en uitwisseling, lezingen, Test Site-fietstours, workshops en conferenties over onze toekomst in de delta, dat zowel in het HAKA-gebouw als in het omliggende M4H-gebied plaatsvond. Zo vormde het een perfecte omgeving om met collega's, vakgenoten, relaties en stakeholders in gesprek te gaan. Het was een echte werkbiennale, gericht op delen, leren en het met elkaar aan het werk gaan, op zoek naar nieuwe inzichten en opschaalbare oplossingen. Hieronder een korte terugblik en een indruk van de opbrengsten van de voor Atelier Rotterdam meest relevant programmaonderdelen tijdens IABR-2018+2020.

7 juni: Resilient Cities en Energietransitie – Dag 1

De eerste dag van de conferentie bracht ruim 160 beleidsmakers, stedenbouwkundigen, ontwerpers, ondernemers, experts en andere praktijkdeskundigen, uit Rotterdam én de wereld, bij elkaar om kennis uit te wisselen en gezamenlijk op zoek te gaan naar nieuwe oplossingsrichtingen en de uitvoering daarvan. Met de focus op de vraagstukken waarmee we ons bezighouden om de veerkracht van de stad te versterken.

8 juni: Resilient Cities en Energietransitie – Dag 2

De tweede dag van de conferentie stond in het teken van IABR-Atelier Rotterdam. Met ruim 130 deelnemers is gewerkt aan de vraag hoe de energietransitie als hefboom kan worden ingezet voor een weerbaar en solidair Rotterdam. De ochtend werd aan de hand van tussenresultaten van het Atelier het gesprek gevoerd met het (Rotterdamse) speelveld van de energietransitie. In de middag werd verder gewerkt aan de koppeling tussen de energietransities en de solidaire stad, circulaire economie en de gebouwde omgeving.

15 juni: IABR-Atelier Rotterdam: Energiewijken

Tijdens dit publiek gesprek stond de vraag centraal op welke manier de energietransitie ook een hefboom kan zijn voor een veilige, gezonde, solidaire buurt met kansen voor iedereen. Aan de hand van voorbeelden uit Rotterdam en elders in Nederland én Vlaanderen werd de relatie tussen de energietransitie en sociaaleconomische ontwikkeling op wijkniveau verkend.

15 juni: IABR-Atelier Rotterdam: Aan de slag in BoTu

Na het publieke gesprek in de ochtend gingen de deelnemers verder in workshops in de wijk BoTu, gericht op de ontwikkeling van een actieprogramma voor Energiewijk Bospolder-Tussendijken, de wijk waarop binnen IABR-Atelier Rotterdam de komende jaren verder gewerkt wordt. Welke kansen biedt de energietransitie in een wijk waar de meeste mensen bezig zijn met overleven?

© Melany van Twijver

© Frank Hanswijk

© Fred Ernst

Gehele maand juni: Delta Atelier werkdagen

Georganiseerd rondom de praktijken die geselecteerd waren uit de *Call for Practices* en de IABR–Ateliers, vonden Delta Atelier werksessies plaats waarin de uitwisseling tussen praktijken en het gezamenlijk zoeken naar opschaalbare oplossingen centraal stond. IABR–2018 vormde de kick off van het werktraject dat doorloopt tot 2020. Atelier Rotterdam was aanwezig bij de sessies Infra- en ondergrond (5/6), Hernieuwbare Energielandschappen (12/6), (re)Productieve Stad (20/6).

© Aad Hoogendoorn

15 + 22 + 29 juni: Test Site M4H+ stakeholdersessies

Team1010, dat het ontwerpend onderzoek doet voor IABR–Test Site M4H+, heeft de biennale benut om hun tussenresultaten te presenteren en verder te verrijken. Het team heeft drie werksessies met stakeholders georganiseerd rondom (de kansen van) de drie ketens die zij in het gebied hebben gedefinieerd: agri-food (15/6), bouwmaterialen (22/6) en textiel (29/6), gericht op het verder uitwerken van mogelijke pilotprojecten en het verstevigen van de bijbehorende coalities.

© Nadine van den Berg

27 juni: werkbezoek Diederik Samsom

Op uitnodiging van Burgemeester Aboutaleb bracht Diederik Samsom, als voorzitter van de sectortafel Gebouwde Omgeving (onderdeel van het Klimaatakkoord), een werkbezoek aan Rotterdam. De specifieke focus van het bezoek lag op de energietransitie in de gebouwde omgeving. Startpunt was IABR–2018+2020 en de dag werd afgesloten met een leerzame fietstocht door Energiewijk Bo-Tu.

© Fred Ernst

3 juli: Pleidooi 2050: naar een Deltaplan voor de ET

Op initiatief van de Vereniging Deltametropool is samen met de vakwereld het *Pleidooi 2050* opgesteld, waarin gepleit wordt voor een “deltaplan voor de energietransitie”. Op 3 juli werd dit pleidooi overhandigd aan Ed Nijpels (voorzitter Klimaatberaad) en werd met prominenten uit de vakwereld gesproken over de noodzaak van zo'n nationaal programma én de rol van het ontwerp daarbinnen. Het pleidooi is [hier](#) te downloaden.

© Hans Tak

4 juli: Stadshavens in de Delta

In het laatste debat georganiseerd door IABR–Atelier Rotterdam stond Test Site M4H+ centraal. Een internationale uitwisseling tussen vakgenoten zoomde in op de kansen voor Stadshavens in de transitie naar een meer circulaire economie in de Delta. De ervaringen uit Antwerpen, Gent en Zaanstad worden benut in het werk van de Test Site én voor de verdere ontwikkeling van M4H.

5 en 6 juli: Delta Atelier Werkconferentie

De Delta Atelier werksessies mondden uit in het afsluitende werkcongres dat op 5 en 6 juli plaatsvond. De belangrijkste conclusies werden gedeeld en de komende periode zullen de inhoudelijke agenda en het werktraject van IABR–2018+2020 verder worden aangescherpt. IABR–2018 vormde de ‘kick-off’ van het werktraject, in het najaar vindt in Brussel de volgende ronde plaats en het werken gaat door tot en met 2020.

Diverse werkbezoeken en rondleidingen

De gemeente Rotterdam heeft de tentoonstelling en het platform van de biennale benut voor uiteenlopende werksessie, presentaties en vergaderingen. Een paar hoogtepunten: de **Directie van Stadsontwikkeling** verruilde op 28 juni De Rotterdam voor het HAKA gebouw voor een rondleiding en de directievergadering (DoSo). Ook op 28 juni bezochten ruim 60 collega’s van de afdelingen **Ruimte & Wonen** en **Communicatie** van Stadsontwikkeling de tentoonstelling. De Communicatieadviseurs lieten zich tevens bijpraten over de energietransitie van Rotterdam, één van de grootste en belangrijkste Rotterdam opgaven voor de komende jaren. Op 5 juli kwam de **Gemeente Groningen** met een delegatie om te leren over en van de Rotterdamse ontwikkelingen rond duurzaamheid.

Rondleiding Directie Stadsontwikkeling
© Melany van Twuijver

We mogen constateren dat iedereen IABR–2018+2020 ten volle heeft benut, niet alleen voor een bezoek aan of rondleiding door de tentoonstelling; ook het programma is drukbezocht en IABR–2018+2020 is optimaal gebruikt als ‘setting’ voor vergaderingen, delegatiebezoeken, bijeenkomsten, persoonlijke gesprekken en informele bijeenkomsten. Naast wat we in deze terugblik hebben laten zien was er nog een veel uitgebreider programma in het HAKA en in het M4H gebied, met o.a. *High Noons*, lezingen, masterclasses, workshops en tentoonstellingen op locatie. Het volledige programma kun je hier [bekijken](#).

EN VERDER NOG...

Er zijn verschillende artikelen in de **nationale en lokale media** verschenen over IABR–Atelier Rotterdam. Onder meer een mooi artikel in Trouw over de [architect als klimaatactivist](#), waarin het werk van CIVIC veel aandacht krijgt. OneWorld besteedde aandacht aan de focus van Atelier Rotterdam op het concept van [Energiewijken](#). En Vers Beton schreef drie artikelen over Atelier Rotterdam: over [Bospolder-Tussendijken](#), het [Merwe-Vierhavensgebied en de missing link in de voedseltransitie](#) en over de vraag [hoe Rotterdam de klimaatdoelen gaat](#)

*You are Here - IABR–2018+2020–THE MISSING LINK in Brussel
© Max Creasy*

IABR–2018+2020–THE MISSING LINK is niet alleen in Rotterdam te zien. [You Are Here](#) is **het Brusselse programma** van expo's, stadsdebatten en werksessies in het kader van IABR–2018+2020–THE MISSING LINK. De ambitie om ruimte te maken voor de toekomst vertaalt zich in de opbouw van de tentoonstellingen en het daarbij horende programma. De locatie van de tentoonstelling, het WTC, wordt een *Wereld Transformatie Centrum* dat helpt om de ambitieuze doelen te vertalen naar concrete veranderingen op het terrein. Na deel 1 dat te bezoeken was van 1 juni tot en met 8 juli, gaat deel 2 in Brussel in het najaar van start en is te bezoeken van 15 september tot en met 11 november.

In augustus gaat de volgende fase van IABR–Atelier Rotterdam van start. We gaan, met het nationale klimaatakkoord en het Rotterdamse college akkoord, een periode tegemoet waarin de implementatie van de energietransitie ongekende aandacht, dynamiek en activiteit zal genereren. Een uitgelezen kans om met Atelier Rotterdam verder bij te dragen aan het behalen van de klimaatdoelen.

dd. 25 juli 2018

Marieke Francke (IABR) en Melany van Twuijver (gemeente Rotterdam)

IABR-Test Site M4H+, hekken met mogelijke ontwikkelprincipes verspreid over M4H
© Frank Hanswijk